

ROZWÓJ I UPADEK PRZEMYSŁU NAFTOWEGO W GALICJI

Krzysztof LORENZ¹

Jarosława SZWED-LORENZ²

Stanisław ŚLUSARCZYK³

¹ Międzynarodowa Wyższa Szkoła Logistyki i Transportu, ul. Sołtysowicka 19b, 51–168 Wrocław

² Uczelnia Jana Wyżykowskiego, ul. Skalników 6b, 59–101 Polkowice

³ Wydział Geoinżynierii, Górnictwa i Geologii Politechniki Wrocławskiej, Na Grobli 15, 50–421 Wrocław

*Galicja, ropa naftowa, gaz ziemny,
historia wydobycia*

W artykule przedstawiono historię odkryć złóż ropy naftowej i gazu ziemnego na obszarze Galicji, początki eksploatacji, jej rozwój na przełomie XIX. i XX. wieku i zmierzch w latach 40-tych XX. wieku. Opierając się na literaturze przedmiotu przeanalizowano rozwój przemysłu naftowego w dwóch głównych rejonach, zwracając uwagę na podobieństwa i różnice między nimi. Przedstawiono wpływ rozwoju tego przemysłu na rozwój społeczny regionu, a także główne przyczyny upadku znaczenia eksploatacji i przerobu węglowodorów w Galicji w czasie II wojny światowej.

Podstawowe zasoby gazu ziemnego i ropy naftowej były zlokalizowane do września 1939 r. w południowo-wschodniej części Polski na Podkarpaciu i obejmowały obszar szerokości około 100 km wzdłuż Karpat. Ta część Polski była znana w latach 1772–1918 jako Galicja i stanowiła prowincję cesarstwa austro-węgierskiego.

W Galicji ukształtowały się dwa główne rejony wydobycia ropy naftowej i gazu ziemnego:

- wschodnie zagłębie naftowe – obszar leżący na południe od Lwowa (miejscowości Drohobycz, Borysław, Tustanowice, Mrażnica i Daszawa,
- zachodnie zagłębie naftowe – region którego osią jest linia Ustrzyki-Sanok-Krosno-Jasło-Gorlice-Limanowa (Pawłowski, 1995; Wolwicz, 1995; ryc. 1).

Za symboliczny początek przemysłu naftowego uważa się operację przeprowadzoną we Lwowie przy świetle lamp naftowych 31 lipca 1853 roku. Rok wcześniej w laboratorium przy aptece we Lwowie Ignacy Łukasiewicz i Jan Zeh przeprowadzili destylację ropy naftowej i otrzymali z niej naftę. W grudniu 1853 r. przyznano im patent na oczyszczoną ropę naftową do celów technicznych. Po otrzymaniu patentu

zarówno właściciel lwowskiej apteki Piotr Mikulasch jak i obaj wynalazcy sprzedawali produkty otrzymywane na bazie nafty na własną rękę. W 1854 r. w Gorlicach zapłonęła pierwsza na świecie uliczna lampa naftowa.

W połowie lat 50. XIX w. rodził się także amerykański przemysł naftowy. Bogate złoża pensylwańskie i możliwość adaptowania istniejących już rafinerii, spowodowały, że w 1862 r. nafta zza oceanu pojawiła się w Wiedniu i zagroziła niską ceną „nafcie galicyjskiej”.

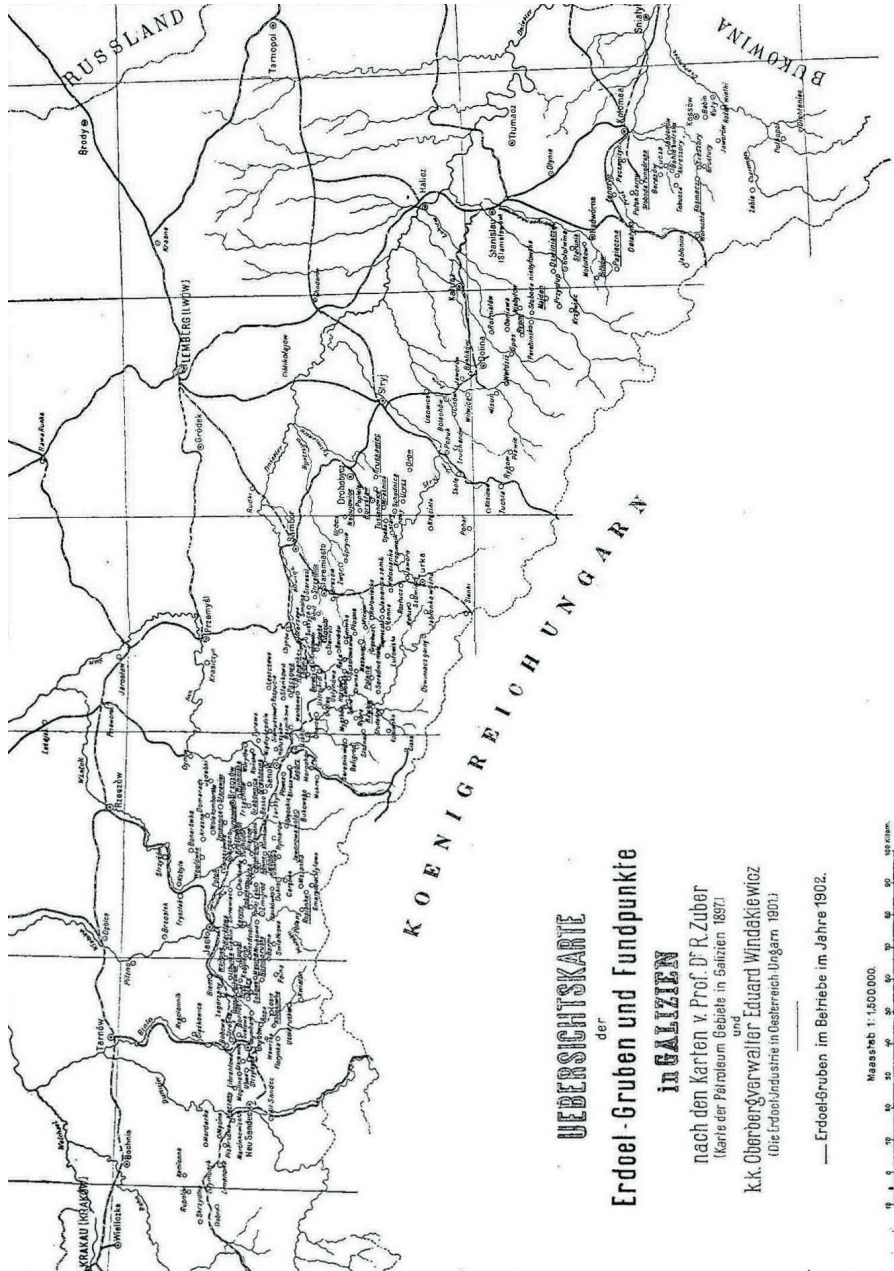
Historycy, obok Ignacego Łukaszewicza i Jana Zeha, za twórców galicyjskiego przemysłu naftowego uważają: Wacława Wolskiego, Kazimierza Odrzywolskiego oraz Stanisława Szczepanowskiego. Wolski wynalazł tzw. „hydrauliczny taran wiertniczy” będący z końcem XIX w. najciekawszym w skali światowej rozwiązaniem w dziedzinie hydraulicznego wiercenia szyboudarowego (Lorenz, 2017; Rybotycki, 2017).

Sukces Łukasiewicza i współpracowników sprawił, że ropa naftowa stała się cennym i poszukiwanym w Europie surowcem przemysłowym. Jak w roku 1854 twierdził sam Łukasiewicz: *„Olej skalny to przyszłe bogactwo kraju, to dobrobyt i pomyślność dla jego mieszkańców, to źródło zarobków dla biednego ludu i nowa gałąź przemysłu, która obfite zrodzi owoce”* (Dębski, 1955).

Poszukiwania złóż ropy naftowej i ich eksploatacja gruntownie zmieniła krajobraz Małopolski Wschodniej z wiejskiego na przemysłowy. W krótkim czasie szyby naftowe zapełniły okoliczne pola. Na Podkarpaciu z całej Polski, a nawet ze świata przybywali przedsiębiorcy i inwestorzy (m.in. W.H. Mac Garvey), by zakładać towarzystwa i spółki oraz podejmować pracę na polach naftowych. Sprzyjała temu podjęta 18 kwietnia 1854 r. przez parlament monarchii austro-węgierskiej uchwała, która zezwalała każdemu na poszukiwanie ziemnego surowca, gdyż nie objęto go własnością gruntową. Dalsza nowelizacja tej ustawy w 1884 r. oddała ostatecznie ropę naftową i gaz ziemny do wyłącznej dyspozycji właścicieli gruntów, pod których powierzchnią występowały. Regulacja ta sprzyjała tworzeniu się różnego rodzaju spółek i towarzystw naftowych.

Centralnym ośrodkiem przemysłu naftowego w zachodnim zagłębiu naftowym stały się Gorlice. Masowo powstawały kopalnie, rafinerie i zakłady przemysłowe. Najwięcej kopalń ropy naftowej posiadali hr. Jadwiga Straszewska w Lipinkach oraz hr. Adam Skrzyński w Libuszy. Pomyślne wyniki wydobywania sprawiły, że budowano kolejne szyby w pobliskich miejscowościach m.in: w Krygu, Kobylance, Bieczu, Męcinie Wielkiej, Ropie, Sękowej, Siarach. W 1873 r. w Wiedniu, na Wystawie Powszechnej zaprezentowano produkty naftowe z kopalń Gorlickiego Zagłębia Naftowego (Ruszaj, 2010). Obok kopalń powstawały rafinerie w celu destylacji wydobywanej ropy naftowej. Większość z nich należała do prywatnych właścicieli, niektóre z czasem zaczęły przechodzić pod zarząd spółek. Na terenie powiatu gorlickiego w 1887 r. działało 15 rafinerii.

Dynamiczny rozwój przemysłu naftowego dał nowy, gospodarczy impuls mieszkańcom przeludnionych i biednych wsi galicyjskich. Chęć szybkiego i łatwego wzbogacenia się rodziła tzw. „gorączkę naftową”, która objęła niemal wszystkie warstwy

Rys. 1 Zagłębie naftowe w Galicji – widoczna część wschodnia i zachodnia (Schatzker, 2017)
Fig. 1. Oil Fields in Galicia – eastern and western parts well visible (Schatzker, 2017)

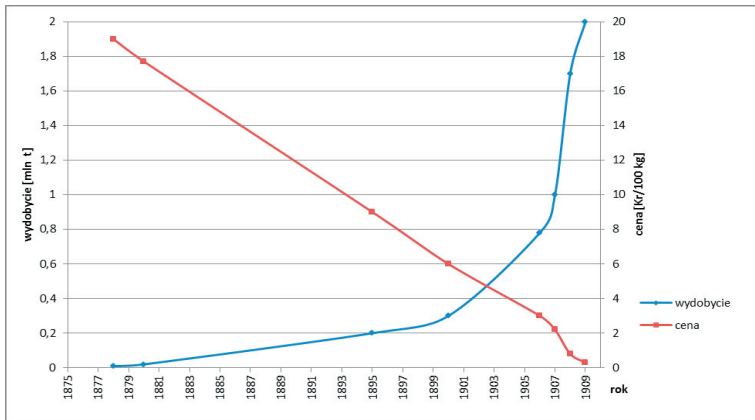
społeczeństwa. Dewizą było zarabiać jak najwięcej i najszybciej. Wśród angażujących się w poszukiwania „płynnego złota” byli przedstawiciele ziemiaństwa, duchowieństwa, urzędnicy, a także mieszczenie i chłopi. Nowe możliwości zarobkowania przy transporcie ropy, przy wyrobie smarów, praca w kopalniach i rafineriach dawała nie tylko chleb, lecz pozwalały na odłożenie niewielkiego kapitału. Jednak nie zawsze kariera naftowa rozwijała się w oczekiwany sposób i przynosiła zysk, wielu utraciło swój życiowy dorobek. Jak w krakowskim tygodniku Kraj z 1896 r. pisało o S. Szczepanowskim: *„Jego kariera należy do najdziwniejszych, jakie się spotyka w rocznikach galicyjskich. Kilka razy miał miliony i kilka razy wracał do punktu wyjścia. Miliony zawdzięczał swoim genialnym operacjom naftowym, bez których Galicja nie miałaby dziś Schodnicy, Peczeniżyna i Słobody Rungurskiej; utratę ich zawdzięczał temu, iż nigdy nie uważał pieniędzy za cel a zawsze za środek...”* (Rybotycki, 2017).

Szczepanowski okazał się najbardziej znanym przedsiębiorcą naftowym w Galicji. Doniosłość jego działań opisał Władysław Długosz, również nieprzeciętny naftowiec: *„Zanim Szczepanowski odkrył Słobodę Rungurską, mierzyło się u nas ropę na garnce, od czasu Słobody liczyliśmy produkcję na barylki (barylka-beczka = 150 kg), od czasu zaś, gdy Szczepanowski odkrył Schodnicę, liczy się już tylko na wagony”* (Rybotycki, 2017).

W 1904 r. dwóch naftowców Jan Rączkowski i Władysław Długosz odkryło na terenie Tustanowic największe galicyjskie złożo ropy naftowej tzw. Oil City o wydajności 2500 t/dobę (Graniczny i in., 2015). Odkrycie to spowodowało „gorączkę czarnego złota”. W 1900 r. wydobywanie ropy nie przekraczało 300 tys. ton rocznie, w 1907 wynosiło około 1 mln ton, a w 1909 r. sięgnęło rekordowej liczby około 2 mln ton z głębokości ponad 1000 m (ryc. 2). Trzy tygodnie po odwierceniu szyb Oil City zapalił się od uderzenia pioruna, pożar trwał 40 dni, skala strat była ogromna (Wacięga, 2016).

Niekorzystna sytuacja producentów ropy naftowej na początku wieku, spowodowała (z inicjatywy Władysława Długosza) utworzenie w lipcu 1908 r. Krajowego Związku Producentów Ropy. Jego sukcesem było nakłonienie rządu austriackiego do decyzji o budowie wielkich zbiorników, przestawienie silników lokomotyw z zasilania węglem na ropę oraz zawarcie kontraktów na dostawy ropy dla państwowych kolei. Działania lobbystów spowodowały również budowę w 1912 r. w Drohobyczu największej rafinerii nafty tzw. odbenzyniarni. Na początku XX w. Galicja stała się trzecim ośrodkiem wydobywczym ropy naftowej na świecie (obok Stanów Zjednoczonych i Rosji).

I wojna światowa ukazała nową rolę ropy naftowej, jako surowca decydującego o losach działań wojennych. Bitwa gorlicka i kontrofensywa państw centralnych na froncie wschodnim, a następnie walki polsko-ukraińskie (1918–1919) i wojna polsko-sowiecka (1920) sprawiły, że po zakończeniu działań wojennych polski przemysł naftowy znalazł się w stanie upadku. Przerwano prace przy eksploatacji szybów, zniszczeniu uległo wyposażenie techniczne, a pracownicy naftowi zostali w większości rozproszeni. Rozpad monarchii austro-węgierskiej sprawił, że podkarpacki produkt utracił dotychczasowe rynki zbytu. W trakcie wojny zmniejszyła się

Rys. 2. Relacja wielkości wydobycia i ceny ropy naftowej (Waciąga, 2016)

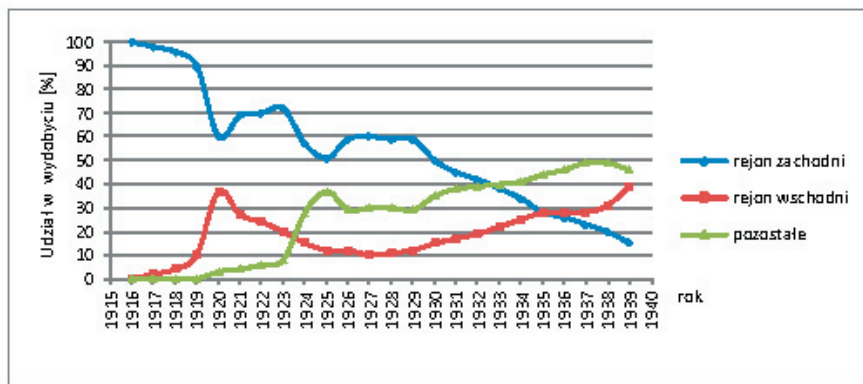
Fig. 2. Ratio of mining output volume and prices of oil (Waciąga, 2016)

również liczba zagranicznych firm działających na terenie Gorlic. Jednak miejsce dawnych austro-węgierskich i niemieckich spółek zajmowały nowe przedsiębiorstwa: francuskie, amerykańskie i mieszane.

Po pierwszej wojnie światowej polski obszar naftowy, pod względem administracyjnym został podzielony na 4 okręgi górnicze z okręgowymi urzędami górniczymi w Krakowie, Jaśle, Drohobyczu i Stanisławowie. Ożywienie gospodarcze przyniosły lata 30. XX w. Powstało wiele nowych przedsiębiorstw, kopalń ropy naftowej, a także rozbudowywano już istniejące. Tworzono liczne kółka rolnicze i spółdzielnie handlowe.

Produkcja ropy naftowej w regionie borysławskim była znaczna. W latach 1866-1936 wynosiła ogółem prawie 2,5 mln cystern (1 cysterna – ok.10 ton), z czego w Borysławiu – 781 tys., w Tustanowicach 1406 tys., w Mrażnicy głębokiej 241 tys., a w Mrażnicy płytkiej 8 tys. cystern. Wydobyte gazu ziemnego w tym okresie wyniosło ponad 5,3 mln m³, a biorąc pod uwagę ilości gazu, którego nie potrafiono ująć, można tę ilość ocenić na 10 mln m³. W miarę jak rosło wydobycie ropy w Galicji, spadała jej cena, zbliżając się do zera w okresie kryzysu borysławskiego (ryc. 2). Ceny zakupu działek również nie ułatwiały życia producentom ropy naftowej, tylko w początkowym okresie cena 1 morga gruntu wzrosła od 60 do 10 tys. złotych reńskich.

Głównym problemem stał się jednak spadek popytu na produkty naftowe, spowodowany ograniczeniem rynku wewnętrznego. Stagnacja przemysłu naftowego wiązała się również z rabunkową gospodarką złożami, prowadzoną przez kapitał zagraniczny. W okresie kryzysu gospodarczego zużycie produktów naftowych w Polsce na jednego mieszkańca wynosiło 12,9 kilograma rocznie. W rządzie 23 krajów europejskich Polska w 1931 r. znajdowała się pod względem zużycia produktów naftowych na 22 miejscu. Zasadniczo zmniejszył się także polski eksport nafty za granicę.

Rys. 3. Wielkość wydobycia gazu ziemnego w Polsce w latach 1916–1939 (Wolwowicz, 1995)

Fig. 3. Output volume of natural gas in Poland in the years 1916–1939 (Wolwowicz, 1995)

W latach 1916–1920 ogólne wydobycie gazu wynosiło od około 352 mln m³/rok do 462 mln m³/rok, koncentrując się w rejonie Borysławia (>90%). W następnych latach wydobycie w tym rejonie spada do około 20% wydobycia całkowitego w roku 1938 (ryc. 3). Struktura zużycia gazu ziemnego kształtowała się następująco: przemysł 88%, odbiorcy komunalni 7,9%, kopalnie i inne zakłady 4,1%. Rozwój systemów gazociągów gazu ziemnego w obu zagłębiach w okresie 1912–1939 przebiegał niezależnie, a oba systemy połączone zostały dopiero w latach okupacji niemieckiej przy budowie rurociągu o średnicy 300 mm Stalowa Wola–Przemysł–Lwów. W przeddzień wybuchu II wojny światowej wydobycie ropy i gazu wynosiło zaledwie 25% rekordu z 1909 r.

Wśród przyczyn, które zdecydowały o takim regresie, najważniejsze to:

- niesprzyjające położenie geopolityczne, przesuwające się granice i wojny rujnujące przemysł,
- prymitywne technologie i braki wiedzy geologicznej powodujące, iż odniesienie sukcesu w wydobyciu ropy naftowej i gazu było często kwestią szczęścia,
- brak dobrej polityki państwa austro-węgierskiego, nie dbającego o rozwój przemysłu korzystającego z ropy naftowej wydobywanej w Galicji (do I wojny światowej),
- brak korzystnych uregulowań prawnych dla polskiego przemysłu naftowego w okresie dwudziestolecia międzywojennego (Nicieja, 2009),
- wyczerpanie zasobów rabunkowo eksploatowanych złóż,
- drastyczny spadek cen ropy wraz ze wzrastającym wydobyciem (ropa tańsza niż woda),
- zniszczenie środowiska, czego symbolem było skażenie gruntów i wód poprzez stawiane setkami studnie oraz szyby wiertnicze oraz pożar Oil City – symbolu wielkości i upadku galicyjskiego przemysłu naftowego.

Literatura

- GRANICZNY M., WOŁKOWICZ S., URBAN H., WOŁKOWICZ K., ZDANOWSKI A., 2015. *Historia poszukiwań i wydobywania ropy naftowej na ziemiach polskich do 1939 roku*. Przegl. Gór., 12: 151–156.
- DĘBSKI J., 1955. *Ignacy Łukasiewicz*. LSW., Warszawa.
- NICIEJA S., 2009. *Kresowe trójmiasto: Truskawiec – Drohobycz – Borysław*. Wyd. MS. Opole.
- LORENZ K., 2017. *Muszkietierowie schodniccy: Odrzywolski i Wolski*. Biul. Stow. Przyjaciół Ziemi Drohobyckiej, 20: 27–28.
- PAWŁOWSKI W., 1995. *Borysław – stolica Polskiego Zagłębia Naftowego w Karpatach Wschodnich (do 1939 roku)*. Tech. Poszuk. Geolog.: 4–5.
- RUSZAJ K., 2010. *Gorlicki przemysł naftowy – od powstania do współczesności*. Gorlice. www.muzeum.gorlice.pl/teksty/gorlicki-przemysl-naftowy.pdf (dostęp: wrzesień 2017).
- RYBOTYCKI J., 2017. *Stanisław Szczepanowski mąż opatrzościowy galicyjskiego Podkarpacia*. Biul. Stow. Przyjaciół Ziemi Drohobyckiej, 20: 23–27.
- WACIĘGA S., 2016. *Oil City – największy szyb naftowy w Galicji*. www.oc.mik.krakow.pl/oilcity2016 (witryna internetowa Małopolskiego Instytutu Kultury, dostęp: wrzesień 2017)
- WOLWOWICZ R. (red.), 1994–1995. *Historia polskiego przemysłu naftowego. 1–2*. Wyd. Stow. Inż. i Techn. Przem. Naft. Brzozów-Kraków.
- SCHATZKER V., *Petroleum in Galicia*. https://kehilalinks.jewishgen.org/drohobycz/maps/Map_oil-fields.asp – witryna internetowa organizacji JewishGen (dostęp: październik 2017).

DEVELOPMENT AND DECLINE OF OIL INDUSTRY IN GALICIA

This paper presents the history of the exploration of crude oil and gas on the area of Galicia, the beginnings of extraction, its development in the turn of the 19th century and decline in the forties of 20th century. Relying on the vast literature the article analyzes the development of the oil industry in its two main areas and pays particular attention to the similarities and differences between them. It also shows the impact of this industry on the social development of the region as well as the main reasons for the decline of the extraction and processing of hydrocarbons in Galicia during the Second World War.